

Kovács Zsuzsa Gyöngyvér[1]: A jogi személy büntetőjogi felelőssége

Debreceni Jogi Műhely, 2007. évi (IV. évfolyam) 4. szám (2007. október)

Bevezetés

Dolgozatomban a jogi személy büntetőjogi felelősségének témájával foglalkozom. Témaválasztásom indoka a felelősségi forma újszerűsége, amely áttöri a hagyományos kontinentális büntetőjogi gondolkodás kereteit. Itt a jogi személy elkülönült, tagoktól független felelősségéről van szó, ami eddig idegen volt a büntetőjogtól.

Az ókori rómaiak óta megdönthetetlennek bizonyult az a tézis, mely szerint a jogi személy nem büntethető.

A kapitalizmus megszületése és a mind nagyobb jelentőséggel bíró gazdasági társaságok létrejötte a jogi gondolkodás megváltozását követelte.

Ezen az elven először a korán iparosodott angolszász államok szabályozása ütött rést. A kontinentális államok többsége azonban csak a XX. században ismerte el a jogi személy büntetőjogi felelősségét. Van olyan ország, amelyik máig nem ismeri el a jogi személy büntetőjogi felelősségre vonásának lehetőségét. Az idegenkedés fő oka, hogy a kontinentális jogrendszerben a felelősségre vonás csak bűnös elkövetés esetén lehetséges, ami viszont kizárólag az emberhez kötődő pszichés viszony.

A változásokat nemzetközi dokumentumok sora segítette, bár egyik sem tartotta a büntetőjogi felelősség elfogadását az egyetlen üdvözítő megoldásnak. Ennek oka az államok eltérő szabályozására vezethető vissza.

Magyarországon a rendszerváltás után megugrott a gazdasági társaságok száma, de a kodifikálásnak más oka is van. Európai Unió csatlakozásunkhoz közeledve a felelősségi forma megnyugtató rendezése követelménnyé vált. Hosszas viták és előkészítő munkálatok után megszületett a 2001. évi CIV. törvény ami az Európai Unióhoz való csatlakozásunk időpontjában, 2004. május 1-én lépett hatályba.

Dolgozatomban először a jogi személy felelősségének történetét vizsgálom meg, az ókori előzményektől a XX. századi változásokig, elkülönítve az angolszász és a kontinentális rendszert. Ezután a nemzetközi dokumentumok vonatkozó rendelkezéseit ismertetem, különös figyelmet szentelve az Európai Unió szabályozásának. A következő fejezetben a magyar szabályozás jellegzetességeivel kapcsolatban foglalom össze gondolataimat. Dolgozatomat a magyar jogalkotás számára megfontolandó külföldi megoldásokkal zárom.

A jogi személy büntetőjogi felelősségének történeti áttekintése

Korai előzmények

Évszázadokon keresztül áttörhetetlennek minősült az a tézis, mely szerint a jogi személy nem büntethető. A *societas delinquere non potest* elvet a rómaiak dogozták ki, ennek ellenére a Birodalomban a közösségek számos formája elismerést nyert, így pl. a városok, papi kollégiumok, egyesületek. A fejlődés későbbi szakaszaiban a büntetőjog alanyainak számítottak a fiktív létezők. Ide sorolhatók a közösségi és a jogi személyek mellett az állatok és a holttestek.

A kora középkor germán jogaiban általánosnak számított a kollektív büntetés, a család, klán vagy a halle felelősségre vonása. [2]

A XII. századtól a glosszátorok és a kommentátorok tevékenységének köszönhetően új szervezeti formák honosodtak meg (pl. konvent, káptalan), amelyeket bár nem ismertek el önálló jogalanyként, velük szemben mégis büntető jellegű szankciókat lehetett alkalmazni.

Köszönhetően az egyház tekintélyének és a római jog reneszánszának, alapelv lett az individuális felelősség, és a kollektív büntetés csak ritka kivételnek számított[3].

A felvilágosodás eszméje elvetette a társasági formákat, elméleteinek középpontjában az egyes ember állt, ennek köszönhető az individuális felelősség és a „társaság nem követhet el bűncselekményt” tézis alapelvvé válása. Ezen elméletek szerint a jogi személy a jog teremtménye, csak képviselőin keresztül tud cselekedni, tehát amit a jogi személy bűncselekményének nevezünk, az csak a tagok vagy a képviselők által elkövetett cselekményeknek minősülhetnek. [4]

Az angolszász fejlődés

Anglia, Wales és a többi angolszász jogkörbe tartozó állam egészen más fejlődési utat járt be. A common law a XIX. századig azon az állásponton volt, hogy a jogi személy nem követhet el bűncselekményt, hiszen nincsen saját akarata, így nem képes bűnösen cselekedni. A változás a XIX. századra, az ipari forradalom időszakára tehető, amely egybeesett az angol jog általános reformjával. Erre az időre tehető a gazdasági társaságok számának megugrása és gazdasági jelentőségük megnövekedése.

A bírói gyakorlatban egyre több eset fordult elő, amikor a városi önkormányzatokat vonták felelősségre bizonyos kötelezettségek elmulasztásáért, aminek következtében a városi közösséget sérelem érte. Hamarosan az önkormányzatok speciális feladatait gazdasági társaságok vették át. A két legismertebb esetben vasúttársaságok felelősségét állapították meg, 1842-ben mulasztásos jogsértés (Birmingham v. Gloucester Railway Co.), majd 1846-ban egy tevékenységgel megvalósított jogsértés miatt (The Queen v: Great North of England Railway Co.). Nem elhanyagolható a jogalkotás szerepe sem: egy 1827. évi törvény, majd az 1847-es Interpretation Act kimondta, hogy ellenkező rendelkezés hiányában a személy fogalmán a jogi személy fogalmát is érteni kell. Később a kontinentális jogrendszerekben szabálysértéseknek megfelelő regulatory offences elkövetése miatti felelősség jelent meg, majd a reformokat kiterjesztették a bűnös szándékot nem feltételező bűncselekmények körére. 1944-től lehetőség van a bűnös szándékot feltételező bűncselekmények miatti felelősségre vonásra is. A felelősségre vonás szabályozását ma az 1978. évi Interpretation Act-ban találhatjuk meg.

Az Egyesült Államokban a XIX. sz. közepétől ugyanaz a folyamat zajlott le, mint Angliában: először a mulasztástevékenységek, majd a bűnös szándékot nem feltételező, végül a bűnös szándékot feltételező cselekmények pönalizálása történt meg. A bűnös szándékot feltételező bűncselekmények tekintetében azonban a polgári jogban ismert megbízottért való felelősség szabályait vették alapul.

A széleskörű törvényi szabályozás ellenére ritkán került sor büntetőeljárás megindítására. Ennek oka, hogy a korabeli jogszabályok szabadságvesztés-, és halálbüntetésen kívül csupán csekély összegű pénzbüntetés kiszabását tették lehetővé.

Változás csak az 1970-es években történt: a társaságok jogsértő cselekményei számának megugrása, valamint a jogsértéseket kísérő társadalmi elégedetlenség a bírói gyakorlat szigorodását vonta maga után. Napjainkban a büntetőjogi szigor elvének (law and order principle) visszaszorítása merül fel követelményként, főként elméleti szakértők körében[5].

A kontinentális fejlődés

A *societas delinquere non potest* elvet a XIX. században nem kérdőjelezte meg a jogtudomány. A francia Semmitőszék álláspontja szerint „a pénzbüntetés egy fajta büntetési nem és minden büntetés személyre szabott, kivéve, ha a törvény másképpen rendel, ennél fogva nem lehet egy jogi lényvel szemben büntetést kiszabni, mivel az csak polgári jogi felelősséggel bír”. [6]

A XIX. sz. gazdasági-társadalmi fejlődése, a gazdasági társaságok szerepének növekedése és a gazdasági-szociális jogszabályok gyarapodása azonban újból a figyelem középpontjába állította ezt a kérdést. A Nemzetközi Büntetőjogi Társaság 1929-ben tartott kongresszusán foglalt állást:

„1. a belső büntetőjognak a társadalmat védő hatékony rendelkezései legyenek a jogi személyekkel szemben arra az esetre, ha kollektív érdekeiktől vezetettve vagy rendelkezésük alatt álló eszközökkel bűncselekményeket követnek el, és így az felveti felelősségüket,

2. a jogi személyekkel szemben a társadalmat védő rendelkezések alkalmazása ne zárja ki ugyanazon cselekmény miatt azon személyek egyéni büntetőjogi felelősségének lehetőségét, akik érvényesítik, vagy meghatározzák a jogi személy érdekeit vagy a jogi személy rendelkezésére álló eszközzel bűncselekményt követnek el.”

A legtöbb kontinentális államban először a polgári jogi, szabálysértési vagy közigazgatási jogi felelősség megteremtése a jellemző. A következő állomás a bűncselekménnyel okozott kár megtérítésére való kötelezés, valamint a vezetővel és az alkalmazottal szemben kiszabott pénzbüntetés megfizetésére kötelezés (általában az elkövetővel egyetemlegesen). Ezután következett a büntetőjogi felelősség elismerése, először meghatározott bűncselekmények esetén, majd minden bűncselekmény vonatkozásában.

Először Hollandia vezetett be reformokat. Az elsődleges jogforrás a Btk., de nagy szerepet játszik a bírói gyakorlat is. Az adójogi és a fogyasztóvédelmi felelősség bevezetését követte a büntetőjogi felelősség megteremtése először a Gazdasági Büntető Törvénykönyv által szabályozott gazdasági bűncselekmények vonatkozásában, majd a Btk. 1976. évi módosításával általános jelleggel.[7]

Franciaországban a Code Pénal reformjának tervezetei 1934 óta tartalmazzák a büntetőjogi felelősségre vonás követelményét. A büntető jogalanyiség elismerésére azonban csak az 1994-ben hatályba lépett Nouveau Code Pénalban került sor. [8]

Németország tartja magát a hagyományos szabályozáshoz, a felelősségre vonás a szabálysértési és a közigazgatási jog keretein belül történik.

Hasonló a helyzet Ausztriában és Svájcban, bár ezen államokban már sor került kodifikációs javaslatok elkészítésére és valószínűleg a közeli jövőben csatlakoznak a jogi személy büntetőjogi felelősségre vonásának lehetőségét elismerő országok közé.

A magyar jogfejlődés

A középkori törvények néhány elszórt rendelkezést tartalmaznak a közösségek felelősségre vonásával kapcsolatban. Bizonyos cselekményeknél a büntetőjogi felelősség az elkövetők családtagjaira is kiterjedt. László és Kálmán törvényeiben a tolvaj halálra, vagy rabszolgaként való eladásra ítélt sorsában vétlen felesége és gyermekei is osztoznak. Ezt a szabályt azonban a későbbiekben is alkalmazták, egészen a II. Aranybulláig.[9]

Werbőczy Tripartitumában megemlékezik a kollektív felelősségre vonás követelményéről: „ha a káptalant, vagy a konventet ... hatalmaskodásért bármimű ítélettel testületileg marasztalják el, azt, mint egyes külön személyt terhelik, és nem az egyeseket kell külön

elmarasztalni” ezen kívül „ha úgy találják, hogy a főpap és a káptalan, avagy konvent ... a hatalmaskodásokat ... elkövették, ez esetben a főpapot a káptalanjától, vagy konventjétől nem külön, hanem azzal együtt kell felmenteni, vagy elmarasztalni”. Kivételként állapítja meg a szándékos és előre megfontolt gyilkosságot, a felségsértést és a hűtlenséget; ezekre külön szabály vonatkozik.

A kor más törvényei a konventek és káptalanok tekintetében nem említi a testületi felelősséget, csupán az egyes „hítségzők és hamisítók” bűneinek megtorlásáról szól.

A kérdés a XIX. század végén merült fel újra. Franz von Liszt szerint a „testületek büntetőjogi felelősségének elismerése ... célszerű”. Hazánkban hasonló álláspontra helyezkedett Angyal Pál és Finkey Ferenc.

Ebben a tárgykörben Hacker Ervin alkotta a legmaradandóbbat Az egyesületek büntetőjogi cselekvőképessége és felelőssége c. munkájában (1922). Véleménye szerint az „egyesület” a tagjaitól elkülönült, valóságos jogalany. Ebbe a fogalomba nem tartoztak bele a közigazgatási és közjogi jellegű testületek, az állam, valamint az alapítvány és az intézet. Célszerűnek tartotta az általános felelősséget, de az egyesület szervének a cselekményét csak akkor tulajdonította az egyesületnek, ha a tisztségviselőket jogszerűen alkalmazták és a cselekményük a szervezet tevékenységi körébe tartozik. A szankciók széles skáláját javasolta a törvényhozónak, amelyek között voltak biztonsági intézkedések (pl. felosztatás), vagyoni jellegű szankciók, de elképzelhetőnek tartotta az ítélet közzétételét is.

Az 1950-es évektől kezdve a szocialista jog feleslegessé tette ezt a kérdést, hiszen a polgári jog területén is csak a relatív jogképességgel rendelkező állami vállalatok és szövetkezetek jutottak szerephez. Kivételként említhető Wiener A. Imre gazdasági bűncselekményekről szóló monográfiája. Ez az állapot a gazdasági társaságokról szóló 1988. évi törvénnyel szűnt meg, amely felszámolta az állami ellenőrzést.

A nemzetközi tendenciák hatására a magyar tudomány is egyre élénkebben foglalkozott ezzel a kérdéssel, így az Alkotmánybíróság határozataiban is megismerhetünk ezzel a témával kapcsolatos álláspontokat.

A taláros testület szerint a jogi személy nem büntetőjogi eszközökkel való felelősségre vonása nem alkotmányellenes. Ilyenkor felmerül a kérdés, hogy csak a büntetőjogi felelősségre vonás alkotmányellenes? Az Alkotmánybíróság ugyanis elvi éllel szögezte le^[10], hogy a büntetőjogi felelősségre vonás csakis bűnösségen alapulhat, ez utóbbi kategória pedig csak természetes személlyel kapcsolatban értelmezhető.

A Btk.-t módosító 1999. évi CXX. tv. lehetővé tette a vagyonekhozás közvetett alkalmazását gazdálkodó szervezettel szemben, mivel azt el kellett rendelni az elkövető által átruházott vagyona is, feltéve, hogy a megszerzőjének az átruházott vagyon eredetéről tudomása volt. Ha az elkövető a vagyont gazdálkodó szervezetre ruházta át, a vagyonekhozást akkor lehet elrendelni, ha a szervezet vezetőjének az átruházott vagyon eredetéről tudomása volt. Ilyen esetben a vagyonekhozást pénzüsszegben kell elrendelni, és akkor is helye van, ha a megszerző személyében jogutódlás következett be.

A kodifikáció következő állomása az Igazságügyi Minisztérium Btk. módosítására irányuló tervezete, amely a gazdálkodó szervezetekre vonatkozóan „törvényességi intézkedéseket” fogalmazott meg és meghatározta alkalmazásuk feltételeit. A következő évben született meg a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről szóló 2001. évi CIV. tv.^[11]

A jogi személy büntetőjogi felelőssége a nemzetközi dokumentumokban

Az Európai Unió szabályozása

Az Unióval folytatott társulási tárgyalások során a közösség alapvető fontosságú igényként fogalmazta meg a jogi személy büntetőjogi felelősségének bevezetését. Először a Maastrichti Szerződés tett említést a Közösség pénzügyi érdekeinek védelméről, amit az Amszterdami Szerződés is megerősített, alapvető változást azonban nem hozott. A büntetőjog kormányközi kompetencia maradt, a III. pillérben. Ennek ellentmond, hogy a közösség pénzügyi érdekeit sértő cselekmények az I. pillérbe tartoznak, de csak akkor, ha adminisztratív, közigazgatási eszközökkel lépnek fel ellenük.[12]

Nyilvánvalóvá vált, hogy az asszimiláció, a kooperáció és a harmonizáció alapelve nem jelenthet megoldást. A hagyományos, megkeresési alapon működő büntetőjogi együttműködés messzemenően figyelembe veszi a tagállami szuverenitást[13]. Problémát jelentett, hogy egy állam sem részesítette megfelelő védelemben az EU érdekeit[14]

Az Európai Unió számos jogforrást fogadott el ezen a téren, amelyek között ajánlást, egyezményt, kerethatározatot, közös fellépést is találhatunk. Kiemelkedik Corpus Juris Europea, amely azonban nem jogforrás, hanem egy tudományos munka.

Az Európai Közösség pénzügyi érdekeinek védelméről szóló konvenció második jegyzőkönyve

A 2. protokoll 3. és 4. cikkelye a jogi személyek büntetőjogi felelősségéről, az elkobzásról, a pénzmosásról, valamint a tagállamok és a bizottság együttműködéséről szól, mely együttműködés célja a közösség pénzügyi érdekeinek védelme.

A konvenció szerint „Minden tagállamnak meg kell tennie a szükséges intézkedéseket annak biztosítására, hogy a jogi személyek felelősségre vonhatóak legyenek csalásért, aktív vesztegetésért és pénzmosásért, amennyiben azt a jogi személy érdekében követte el bármely olyan természetes személy vagy a jogi személy valamely szerve, aki/ami a jogi személynél vezető pozíciót tölt be, amely pozíció

- képviselőn
- döntési jogkörön
- ellenőrzési jogkörön

alapul, csakúgy, mint meg kell teremteni a jogi személyek felelősségre vonásának lehetőségét a bűnségi, illetve felbujtói alakzatokért is mind befejezeti szak, mind kísérlet esetén is.”[15]

Ebben az esetben a bűncselekményt megvalósító természetes személy a jogi személy vezető tisztségviselője, aki a szervezet képviselőjére jogosult, annak nevében döntéshozatali jogkörrel rendelkezik, valamint ebbe a körbe tartoznak az ellenőrzési jogkörrel rendelkezők. Az ellenőrzés a szervezet menedzsmentje felett gyakorolt felügyeleti hatáskört jelent, amely a természetes személynek garantálja a vezető pozíciót (pl. felügyelő bizottsági tagság, könyvvizsgálattal kapcsolatos hatáskör).

A másik esetben a szervezethez kapcsolódó bármely természetes személy lehet elkövető, azonban az is szükséges, hogy a vezető tisztségviselők által gyakorolt felügyelet vagy ellenőrzés hiánya lehetővé tegye bűncselekmény elkövetését. Természetesen csak olyan személy jöhet szóba, akinek a tevékenységére a vezető ellenőrzése, felügyelete kiterjed. A jegyzőkönyv rögzíti, hogy ez nem jelent objektív felelősséget, viszont lehetővé válik a gondatlan bűncselekmények szankcionálása. Láthatjuk, hogy ezekben az esetekben a jogi személy felépítése az általa követett irányvonal a jogsértő cselekmények elkövetésének fő oka.[16]

A jegyzőkönyv rögzíti, hogy a tagállamoknak meg kell tenni a szükséges intézkedéseket, annak biztosítására, hogy a jogi személy felelősségre vonható legyen azon alkalmazottai

cselekményei miatt, amelyekre az ellenőrzés hiányossága folytán kerülhetett sor. A jegyzőkönyv szerint szükséges, hogy az aktív korrupciót vagy a pénzmosást a jogi személy hatalma alatt dolgozó személy kövesse el a jogi személy javára. A szervezet felelősségre vonása nem akadályozza a természetes személy elkövető megbüntetésének.

A protokoll elrettentő, hatékony és arányos szankció alkalmazását írja elő a tagállamok számára. A 4. cikk nevesíti a pénzbüntetést, egyéb bírságokat, elfogadhatónak tartja a közösségi előnyökből és támogatásokból történő kizárást, az időszakos, vagy állandó kizárást a gazdasági tevékenységekből, az igazságügyi ellenőrzés alá helyezést, és a felszámolást. [17]

A Corpus Juris Europae jogi személyekre vonatkozó rendelkezései

A Corpus Juris nem része az EU joganyagának, nem tartozik a III. pillér körébe, hanem egy tudományos, jogpolitikai dokumentum. 1997-ben létrehozott kódexet megalkotói modell törvénykönyvnek tartották, amely mintát nyújthat a tagállami jogalkotás számára.

A törvénykönyv anyagi és eljárásjogi részből áll. Az anyagi jogi rész 8 különös részi tényállás után szankció – és felelősségtannal foglalkozik.

A Corpus Juris számos alapelvet tartalmaz. Ezek közül ki kell emelni az egyéni bűnösségen alapuló felelősség elvét, amely azt jelenti, hogy a bűncselekményt természetes és jogi személy egyaránt elkövetheti. Ebből következik, hogy a törvénykönyvben három szinten jelenik meg a felelősség. Mint a természetes személy felelőssége, mint az üzletvezető felelőssége, valamint a jogi személy felelőssége. Ezen kívül fontosabb elvei közé tartozik az arányosság is [18]. A törvénykönyv célja egy egységes európai büntetőjogi térség létrehozása.

Elkövetők:

A dokumentumban meghatározott 9 bűncselekményt nem csak gazdasági társaságok, hanem egyéb szervezetek is elkövethetik, ha saját nevük alatt elkülönült vagyonnal rendelkezhetnek.

A felelősségre vonáshoz az is szükséges, hogy a bűncselekményt a jogi személy szerve, vagy képviselője a jogi személy érdekében kövesse el vagy a szervezet nevében eljáró olyan személy, aki döntéshozatali hatáskörrel rendelkezik. Ez a hatáskör alapulhat jogon és tényleges helyzeten egyaránt.

A dokumentum rögzíti, hogy a szervezet felelősségének megállapítása nem zárja ki ugyanazon bűncselekmény miatt természetes személy felelősségre vonását, tettesként, felbujtóként, vagy bűnsegédként [19].

Büntetések:

A főbüntetés minden bűncselekmény esetén 5 évig terjedő szabadságvesztés (jogi személy esetén felügyelet alá helyezés) és/vagy egy millió euroig terjedő pénzbüntetés, amely azonban az elkövetési érték ötszöröséig emelhető. Főbüntetésként szerepel még az elítélés nyilvános közzététele és a bűncselekmény eszközének, hasznának, vagy hozadékának az elkobzása.

A mellékbüntetések a meghatározott bűncselekményekhez kapcsolódnak. Így a közösségi költségvetést károsító csalás esetén támogatásokból kizárás, piac manipulálása esetén szerződésekből kizárás maximum 5 évre [20]. A Corpus a büntetések körében súlyosító körülményeket is meghatároz:

- az elérni kívánt bűnös cél realizálása
- a bűncselekménnyel elérni kívánt összeg, vagy hozadék meghaladja a 200.000 ECU-t
- a bűncselekményt konspiráció keretében követék el.

A dokumentum tartalmaz rendelkezéseket, a halmazati büntetésre nézve is. Ez azért fontos, mert vannak olyan országok, ahol a büntetések kommulációja érvényesül. Sajnálatos azonban,

hogy nem derül ki a szövegből, hogy ezek a rendelkezések csak a szabadságvesztés büntetésre alkalmazhatóak-e.

A halmazati büntetést a legsúlyosabb bűncselekményre megállapított büntetési tételt alapulvételével kell meghatározni, azt maximum háromszorosára emelve. Ez a halmazati büntetés azonban nem haladhatja meg a külön-külön kiszabható büntetések összegét[21].

Az Európa Tanács vonatkozó ajánlásai

Az Európa Tanács évtizedek óta foglalkozik a jogi személy felelősségével. E tárgykörben több ajánlás, határozat is született. Ezek a jogforrások a nemzetközi jogi „soft law” részei nem bírnak kötelező erővel.

A szervezet szabályozásának korai eredménye az 1977-es határozat a büntetőjog hozzájárulása a környezetvédelemhez, a gazdasági bűnözésről szóló ajánlás 1981-ből. Kiemelendő az 1982-es ajánlás a büntetőjog szerepéről a fogyasztóvédelemben.

A következőkben az 1988-ban elfogadott 18-as számú ajánlást elemzem, amely a jogi személyiséggel rendelkező vállalkozásoknak a tevékenységük gyakorlása során elkövetett bűncselekményekért való felelősségről szól.

Ez az első olyan nemzetközi dokumentum, amely teljes egészében a jogi személyek felelősségéről szól[22].

Az ajánlás több elvet is megfogalmaz:

1. a társaságoknak a tevékenységi körükön kívül elkövetett bűncselekményekért is vállalni kell a felelősséget,
2. a társaság felelőssége független a természetes személy elkövető felelősségétől,
3. a társaság felelősségének megállapításánál
  - a. a felelősség megállapítására és büntetés kiszabására csak akkor kerülhet sor, ha ezt a bűncselekmény jellege a bűnösség foka a társadalomra való veszélyesség és az újabb bűncselekményektől való hatékonyabb visszatartás ezt szükségessé teszi
  - b. ha a fenti feltételek nem állnak fent, más jogág felelősségi formáit és szankcióit kell alkalmazni
4. a társaság egy esetben mentesül a felelősség alól,
  - a. ha menedzsment tevékenysége nem hozható összefüggésbe a bűncselekménnyel.

Nem tartozik ehhez az esethez, amikor a vezetők tudatosan elfogadták a bűncselekmény vagyoni hasznát, bár az elkövetésben nem vettek részt.

- b. A mentesülés másik feltétele, hogy a vezetőség mindent megtett az eredmény megelőzésének érdekében.
5. A társaság felelősségre vonásával a természetes személy nem mentesül a felelősség alól, érvényesül tehát a felelősség kumulációja. A természetes személy elkövetők közül az ajánlás kiemeli a vezetőséget (őt nevezi menedzsmentnek), ha az ő kötelezettségzegése vezetett a bűncselekmény elkövetéséhez[23].

Az Ajánlás általános és speciális szankciókat említ. Általános szankcióként szabályozza a sértett kárának megtérítését, az eredeti állapot helyreállítását, a figyelmeztetést, a megrovást, a felelősség szankció nélküli megállapítását, a pénzbüntetést, a bűncselekmény elkövetéséhez használt (vagy arra szánt) dolog elkobzását. Speciális, csak jogi személyekkel szemben alkalmazható szankciók: meghatározott tevékenységtől eltiltás, kizárás a közintézményekkel és az állami hatóságokkal kapcsolatból, vagy költségvetési kedvezményekből és támogatásokból a társaság felszámolása igazságügyi hatóság felügyelete alá való helyezés stb.

Az ajánlás jelentőséget tulajdonít a korábbi elítéléseknek. Ezt támasztja alá, hogy fontosnak tartja a korábban kiszabott jogkövetkezmények nyilvántartásba való felvételét[24].

A jogi személyekkel szemben alkalmazható intézkedések a 2001. évi CIV. törvény alapján

Mint már fentebb kifejtettem, a jogi személyek büntetőjogi felelőssége – néhány kivételtől eltekintve – évszázadokon át ismeretlen jogintézmény volt hazánk büntetőjogában.

A helyzet alapvetően megváltozott az 1988-ban hatályba lépő társasági törvénnyel és a rendszerváltással, amely a jogi személyek számának megsokszorozódását hozta magával.

A változást szemlélteti, hogy 1990-ben 19.401 jogi személyiségű gazdasági társaság működött Magyarországon, 1994-re ezen társaságok száma meghaladta a 94.000-et, 2006-ra pedig a 242.000-et.[25]

A büntetőjogi felelősségre vonást a gazdasági társaságok számának megugrása mellett Európai Unió a jogharmonizációs kötelezettségünk szükségessé tette.

A 2001. évi CIV. tv. által megvalósított megoldás intézkedési modellnek nevezhető, amely a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi jogkövetkezményt nem büntetésként szabályozza, aminek feltétele lenne a bűnösség, hanem intézkedések egy típusáról beszél. A törvény mellőzi a bűnösség, elkövető kifejezéseket és a jogi személy büntetőjogi felelőssége terminológiát is. Itt nem a szervezet felelőségéről, hanem szankcionálhatóságáról van szó, amelynek indoka a természetes személyhez fűződő, negatívan értékelendő kapcsolat, a jogi személy jogellenes gazdagodása.

A felelősségre vonható szervezetek köre

A felelősségre vonáshoz természetes személy által megvalósított szándékos bűncselekmény szükséges. A felelősségre vonás feltételei:

a./ A jogi személy ügyvezetésre, vagy képviseletre feljogosított tagja vagy tisztségviselője, felügyelő bizottságának tagja, illetve megbízottja a jogi személy tevékenységi körében követi el a bűncselekményt. Külön jogszabályok határozzák meg a jogi személyek egyes fajtáira vonatkozóan az ügyvezetésre, és képviseletre feljogosított személyeket (pl. kft. ügyvezetője, társadalmi szervezet elnöke).

b./ A jogi személy tevékenységi körében elkövetheti alkalmazott vagy tag is, ehhez azonban szükséges azonban a vezető tisztségviselő mulasztása. Azt is bizonyítani kell, hogy a kötelezettség teljesítése megakadályozhatta volna a tagot, alkalmazottat a bűncselekmény elkövetésében. A mulasztás szándékos és gondatlan egyaránt lehet, feltéve, hogy az eredmény elhárítására reális lehetősége volt.

További feltétel, hogy a bűncselekmény elkövetése vagyoni előnyszerzését célozza, vagy eredményezze. Elegendő tehát, ha a bűncselekményt azzal a céllal követik el, hogy a jogi személy gazdagodjék, ez azonban mégsem következik be. [26]

c./ A bűncselekmény elkövetője bárki lehet, ha az elkövetés a jogi személy javára vagyoni előnyszerzését engedélyezte, és az ügyvezetésre, vagy képviseletre feljogosította, vagy tisztségviselő tudott a bűncselekményről. Nincs szükség tehát az elkövető és a jogi személy közötti szervezeti kapcsolatra. Fontos azonban, hogy a jogi személy a vagyoni előnyt ténylegesen megszerezze. Ennek az esetkörnek a büntetendőségét az indokolja, hogy ne váljon lehetetlenné a felelősségre vonás az által, hogy a jogi személy kívül álló személyek közreműködését igénybe véve szerezzék meg a vagyoni előnyt.

Ezekben az esetekben a természetes személy cselekményéért a jogi személynek helyt kell állnia, mely helytállást a bűncselekményt megvalósító személyhez fűződő kapcsolat és az a tény alapoz meg, hogy a bűncselekmény a jogi személy számára vagyoni előny megszerzését célozta vagy azt eredményezte[27].

Szemben több külföldi megoldással[28] a magyar törvény megkívánja a természetes személy elkövető azonosítását, felelősségre vonását, és vele szemben büntetés alkalmazását. Tehát a jogi személlyel szemben intézkedés alkalmazására nem kerül sor, ha a természetes személlyel szemben a bíróság büntetést nem szab ki, hanem próbára bocsátja, vagy megrovásban részesíti. Akkor sincs helye intézkedés alkalmazásának, ha az elkövetővel szemben a büntető-eljárást megszünteti, kivéve, ha erre az elkövető halála vagy kóros elmeállapota miatt kerül sor.

A jogi személy felelősségét csak akkor lehet megállapítani, ha a Btk.-ban szabályozott szándékos bűncselekményt követett el. A magyar megoldás tehát nem sorolja fel taxatíve azokat a bűncselekményeket, amelyek elkövetése esetén a jogi személlyel szemben intézkedések szabhatók ki. Ennek megfelelően gondatlan bűncselekmény elkövetése nem alapozhatja meg a felelősségre vonást. Ilyen eset pl. gondatlanságból elkövetett környezetkárosítás, ekkor esetleg vagyonekobzás alkalmazható. Ez a megoldás nem teszi lehetővé azoknak a cselekményeknek a szankcionálását, amelyek a jogi személyeknél tipikusan kimutathatók, amikor hanyagság vezet súlyos eredményhez. Vannak olyan bűncselekmények, amelyeknek a természete kizárja a szervezet felelősségre vonását. Ilyenek a közlekedési bűncselekmények, a magánlaksértés, a vérfertőzés[29].

A törvény a felelősség meghatározásánál a jogi személy fogalmat használja, ami megfelel a nemzetközi és uniós forrásokban található fogalomhasználatnak. Ebbe a körbe tartoznak:

- olyan szervezetek, amelyeket a jogszabályok jogi személyként ismernek el. Megkülönböztetünk magánjogi jogi személyeket (pl. alapítvány, jogi személyiségű gazdasági társaság, szakszervezet, párt) és közjogi jogi személyeket (pl. köztestület). Ez utóbbiak közül azonban kizárja a (2) bekezdésben felsorolt intézményeket. Ezek szerint az állam vagy a helyi önkormányzat nem rendelkezik büntetőjogi felelősséggel.
- A fent említett szervezetek önálló szervezeti joggal rendelkező képviselői egységei, amely maga is rendelkezik jogi személyiséggel
- Olyan szervezet, ami a polgári jogi jogviszonyok önálló alanya lehet és tagjaitól elkülönült vagyonnal rendelkezik. Erre példa az egyéni cég vagy a jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság (ilyen a bt.)[30].

A jogi személlyel szemben kiszabható szankciók köre

A 2001. évi CIV. tv. a jogi személy megszüntetését, működésének korlátozását és pénzbüntetés alkalmazását teszi lehetővé. A törvény indoklása szerint ezen intézkedések célja jogsértések hatékony megelőzése és a bűncselekménnyel szerzett gazdagodás elvonása.

A./ Felosztatás

Ez a legsúlyosabb szankció, amelyet a legsúlyosabb esetekre célszerű korlátozni. Kisebb cégeknél nem okoz problémát, de kiterjedt vállalatoknál a tagok mellett nagyszámú munkavállalót és fogyasztót érinthet. Ráadásul nincs akadálya a szervezet újjáalakításának.

A törvény Indoklása szerint az alkalmazható intézkedések közül ez a legsúlyosabb, két esetben szabja ki a bíróság:

- ha a jogi személyt bűncselekmény leplezése céljából hozták létre, valós gazdasági tevékenysége elhanyagolható,
- ha a jogi személy tevékenysége bűncselekmény elkövetését szolgálja.

Kizárólag önállóan alkalmazható szankció, más intézkedés értelmét vesztené mellette.

A (2) bekezdés azokat az esetköröket sorolja fel, amikor a megszüntetés nem lehetséges. A tilalom csak akkor áll fenn, ha a jogi személy tevékenysége bűncselekmény elkövetésének a leplezését szolgálja. Ebben az esetben a jogi személy további jogszerű, ellenőrzött tevékenységéhez nagyobb társadalmi érdek fűződik, mint a megszüntetéshez. Nincs akadálya azonban a másik két intézkedés alkalmazásának[31].

A (2) bekezdés azokat az esetköröket sorolja fel, amikor a megszüntetés nem lehetséges:

(2) Az (1) bekezdés b./ pontjában[32] nem lehet megszüntetni a jogi személyt, ha ennek következtében állami vagy önkormányzati feladat ellátása veszélybe kerülne, vagy a jogi személy

a./ országos közüzemi szolgáltató,

b./ nemzetgazdasági szempontból stratégiai jelentőségűnek minősül,

c./ honvédelmi vagy más különleges feladatot valósít meg, illetve célt szolgál[33].

B./ A jogi személy tevékenységének korlátozása

A törvény felsorolja azokat a tevékenységeket, melyektől a bíróság eltilthatja a jogi személyt. Ugyanakkor a bűncselekmény jellegére tekintettel a szervezet más tevékenységtől is eltiltható. A nevesített felsorolás a fokozott megbízhatóságot igénylő tevékenységeket(pl. betétgyűjtés) sorolja fel, és megnevezi azokat a tevékenységeket is, amelyek az állam által biztosított gazdasági előnyt jelentenek(pl. közhasznú szervezetté nyilvánítás).A korlátozás vonatkozhat az egyes tevékenységek kombinációjára is.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy az eltiltás csak egyes tevékenységtípusokat érinthet, a tevékenységek összességét nem, hiszen ez a megszüntetést jelentené.

A korlátozás időtartama egytől három évig terjedhet, és években kell meghatározni.

A közbeszerzési eljárást követően megkötött szerződés és koncessziós szerződés esetén alkalmazni kell az azonnali hatályú felmondás jogkövetkezményeit. Erre vonatkozóan azonban sem a koncessziós szerződésről szóló törvény, sem pedig a közbeszerzésekről szóló törvény nem tartalmaz rendelkezéseket, így a Ptk. szabályait kell alkalmazni. Természetesen az azonnali hatályú felmondás lehetősége koncessziós szerződés esetén az államot, közbeszerzési eljárás esetén az ajánlattevőt illeti meg[34].

C./ Pénzbírság

A pénzbírság alkalmazását nemcsak a bűncselekmény útján szerzett vagyoni előny elvétele indokolja, a jogalkotó a jogi személy tevékenységével összefüggő jogsértések megelőzését is szem előtt tartja.

A törvény a pénzbírság alsó határát ötszázezer forintban határozza meg, a maximálisan kiszabható összeg pedig az elért, ill. elérni kívánt vagyoni előny háromszorosa. A relatíve meghatározott felső határt indokolja a jogi személy tevékenységének, pénzügyi hátterének különbözősége. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a törvényhozó célja nemcsak a vagyoni előny elvonása, hanem represszív jellegű szankció megalkotása, ami alkalmas a további jogsértések megelőzésére, így általános visszatartó hatással bír.

A jogalkalmazó a törvény által biztosított keretek között szabadon határozhatja meg a pénzbírság mértékét, így az elért vagyoni előny értéke alatt is maradhat annak összege[35].

A pénzbírság meghatározásánál nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy a túl alacsony pénzbírság nem rendelkezik elég visszatartó erővel. Véleményem szerint a túlságosan magas

összeg is hátrányos lehet, mert ez olyan súlyos anyagi helyzetet eredményezhet, ami adott esetben a vállalat megszüntetését vonhatja maga után, ami nemcsak a munkavállalókat, hanem a fogyasztókat sújtja. Könnyen előfordulhat, hogy a magas összegű bírságra a cég az árak emelésével válaszol, ami valószínűleg a fogyasztók elpártolását vonja maga után. A következmény ismételten a tömeges létszámleépítés vagy a csődeljárás lesz. Az elrettentő hatás sem valósítható meg akkor, ha a bírság a szervezet vagyonát meghaladja[36].

A bűncselekménnyel elért vagyoni előnynek azonban- nemzetközi kötelezettségeinkkel összhangban- elvonásra kell kerülnie, ezért a törvény indoklása megengedhetőnek tartja a jogi személy vagyonát érintő vagyonekhozás alkalmazását természetes személlyel szemben indult eljárás keretében. Ki kell emelni, hogy vagyonekhozás alkalmazására kizárólag az elért vagyoni előny mértékéig terjedhet, ezt meghaladó kár érvényesítését- mivel az represszív szankció- a pénzbírság intézménye szolgálja.

A törvény biztosítja a becslés lehetőségét a bíróságnak arra az esetre, ha a vagyoni előny egyáltalán nem vagy aránytalanul nagy ráfordítással állapítható meg. Ennek a jogintézménynek különösen az elérni kívánt vagyoni előny tekintetében lehet jelentősége. Problematikus lehet azonban a megháromszorozandó összeg meghatározása, ráadásul ellentmond a törvényi meghatározottság követelményének is.

A törvény rögzíti, hogy önkéntes teljesítés hiányában a bírósági végrehajtás általános szabályai az irányadóak.

Ha ennek szükségessége merül fel, a törvény lehetővé teszi a zár alá vétel és a biztosítási intézkedés alkalmazását az előreláthatóan kiszabásra kerülő pénzbírság és büntetőjogi költség végrehajtásához szükséges vagyonra. A két intézkedés jelentős érv a büntetőjogi felelősség mellett, hiszen ezek alkalmazására csak büntetőeljárás keretében van mód, közigazgatási eljárásban nem alkalmazhatóak[37].

Véleményem szerint kerülni kellett volna a bírság kifejezést, hiszen ezt a jogkövetkezményt eddig a szabálysértési jog ismerte. Fontos lenne a büntetőjogi és közigazgatási jogi szankciók megkülönböztetése, még az elnevezés szintjén is.

Javaslatok a magyar törvényhozás számára

A 2001. évi CIV. törvény háromféle szankciót említ: a feloszlatást, a meghatározott tevékenységtől való eltiltást, és a pénzbírságot. Nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy más államok a büntetőjogi szankciónak egyéb formáit is ismerik. Úgy vélem, ezek közül néhány megfontolandó lehetne a magyar jogalkotás számára is.

Igen hasznos és megfontolandó megoldás a részvénytársaságokkal szemben alkalmazható equity fines. A szankció lényege, hogy kötelezik a társaságot arra, hogy részvényeinek a bűncselekmény tárgyi súlyával arányos, meghatározott részét az állami kártalanítási alaphoz helyezze el. Ebben az esetben nem szabnak ki pénzbüntetést, de a kártalanítási alaphoz helyezett részvények értéke azzal megegyezik. Ezzel a megoldással elkerülhetőek a pénzbüntetés hátrányos vonásai, és a sértettek is jobban járnak, mint pénzbüntetés esetén – feltéve persze, ha a társaság részvényeinek árfolyama nem kezd zuhanni[38].

A felügyelet alá helyezést a Corpus Juris is tartalmazza, emellett Franciaország és Hollandia jelenlegi szabályozásában is megtalálható. A bíróság meghatározott időre felügyelőt rendel ki a jogi személy élére, aki betekinthez a szervezet irataiba, tudomása nélkül nem hajthatók végre szervezeti változtatások, de nem hozhat a jogi személy tevékenységét érintő döntést. A bíróságnak jelentést tesz: ez tartalmazza a felügyelettel kapcsolatos megállapításait és ha van ilyen, a további jogsértéseket. Amennyiben feladatát nem megfelelően végzi, vele szemben

bírság kiszabására van lehetőség, de lehetséges másik biztos kirendelése is. Szankcióként való alkalmazása azért megfontolandó, mert kiküszöbölhetővé válnak a más büntetésnél gyakori elkerülő mechanizmusok. Problémát jelent viszont, hogyan képes befolyásolni a szervezet működését. Ennek megoldása az lehet, ha a jogalkotó a felügyelő szerepét csupán a jogszabályoknak megfelelő működés biztosítására és az újabb jogsértő cselekmények megelőzésére korlátozza.

A bírósági ítélet közzététele büntetőjogi szankcióként nem ismert a magyar büntetőjogban. Más országok viszont ismerik, pl. USA, Franciaország. Hátránytartalma abban rejlik, hogy a negatív reklám révén a jogsértő jogi személy terméke, szolgáltatása iránti kereslet csökken, ami belső, szervezeti változtatásokat is indukál. Véleményem szerint itt mutatkozik meg a hátránya is, hiszen ez a szankció a vétlen tagokat, munkavállalókat is sújtja, és nem kizárt a tömeges létszámleépítés, sőt, a csőd eljárás megindítása sem.

A közzététel helye lehet országos napilap és gazdasági szakfolyóirat egyaránt. A negatív reklám a tekintetében fontos szerepet kapnak az esetről szóló cikkek, elemzések is[39].

Úgy vélem, az ítélet közzététele nemcsak járulékos jogkövetkezményként (pénzbüntetés mellett), hanem önálló szankcióként is alkalmazható, hiszen, mint már említettem, igen súlyos anyagi hátránnyal járhat.

A próbára bocsátás és a közérdekű munka az angolszász államokban igen gyakran alkalmazott jogkövetkezmény, hasznosságukhoz a nevelő hatás és a szervezeti változtatások ösztönzése miatt nem fér kétség. Ennek ellenére úgy vélem, ezeket a jogkövetkezményeket a kontinentális jogszemlélet igen erősen a természetes személyhez köti, ezért nem valószínű, hogy a közeljövőben bevezetésre kerülnek.

Záró gondolatok

A jogi személyek felelőssége merőben új jogintézmény a magyar jogban, ami szemben áll a hagyományos magyar jogi gondolkodással. A megváltozott gazdasági körülmények és az Európai Unió elvárásai szükségessé tették a szemléletváltást.

A rendszerváltás után a gazdasági változások jogszabály módosításokat indukáltak. Az újonnan megalkotott törvények[40] biztosították a társaságok felelősségre vonását, de nem büntetőjogi keretek között. A Btk. egyik módosítása[41] már gazdálkodó szervezet esetén is biztosította a vagyonekbevonás lehetőségét. A jogi személyek önálló, elkülönült felelősségét azonban csak a 2001. évi CIV. törvény teremtette meg.

A nemzetközi dokumentumok egységesek abban a tekintetben, hogy a felelősségre vonás nemcsak a büntetőjog keretein belül történhet, fő, hogy a szankció hatékony, arányos és elrettentő legyen. Az Európai Unió jogforrásai számunkra különösen nagy jelentőséggel bírnak.

Magyarországon még gyerekcipőben jár a jogi személyek büntetőjogi felelősségének szabályozása. Az esetleges jövőbeni módosítást az is nehezíti, hogy bírói gyakorlat még egyáltalán nincs. Véleményem szerint fennáll annak a veszélye, ez a felelősségi forma is olyan gyakorlat nélküli intézménye lesz a büntetőjognak, mint pl. a pénzmosás bűncselekménye. Úgy vélem, hasznos lenne segítségül hívni a külföldi szabályozásokat, található a magyar jogalkotó hasznosítható megoldásokat.

„A testületek büntetőjogi felelősségének elismerése...célszerű”- írta Franz von Liszt. Véleménye napjainkban értékelődik fel igazán. Úgy vélem, a büntetőjogi felelősségre vonás szükséges, a közigazgatási jogi szankciók, a polgári jogi intézkedések nem nyújtanak kielégítő megoldást, de alkalmazásukra továbbra is szükség van. Álláspontom szerint

érvényesíteni kell a büntetőjog azon klasszikus alapelvét, hogy a büntetőjogi szankció csak ultima ratio, „végső megoldás”. Úgy vélem, a büntetőjogi szankciók takarékos alkalmazásával, megfelelő más jogágbeli felelősségi formák kiegészítésével szolgálva sikerül a társasági kriminalitás „hatékony, arányos és elrettentő” szankcionálását elérni.

Felhasznált irodalom jegyzéke

I. Könyvek, cikkek, tanulmányok

1. Asztalos László- Csizmadia Andor- Kovács Kálmán: Magyar állam- és jogtörténet (Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2003.) 244. o.
2. Fantoly Zsanett: A jogi személy büntetőjogi felelőssége Btk-ba bevezetésének szükségességéről. Jogelméleti Szemle, 2001/2., 3. o.
3. internetes elérhetőség: <http://jesz.ajk.elte.hu/fantoly17.html> (utolsó belépés időpontja: 2007. 07. 07.)
4. Fantoly Zsanett: A jogi személy büntetőjogi felelősségének megítélése az Európai Unióban. Jogelméleti Szemle, 2001/4., 2-7. o. internetes elérhetőség: <http://jesz.ajk.elte.hu/fantoly17.html> (utolsó belépés időpontja: 2007.02.02.)
5. Lévai Ildikó: Corpus Iuris Europea: Európai büntetőjog és ügyészség az EU pénzügyi érdekeinek védelmére?. Európai Tükör, 1998/8., 65-66. o., 77. o., 80. o.
6. Lévai Ildikó: Societas delinquere non potest avagy egy jogelv revíziója. Magyar Jog, 1994/6., 369. o., 375. o.
7. Nagy Gábor: A jogi személy büntetőjogi felelőssége a francia jogrendszerben. Bírák Lapja, 1995/2-4., 91. o.
8. Nagy Gábor: A jogi személy büntetőjogi felelősségének kialakulása az angolszász jogrendszerben. Kriminológiai Közlemények Különkiadása. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2001. 155. o.
9. Sántha Ferenc: A jogi személy büntetőjogi felelőssége, 29-37. o., 104-116. o., 124-133. o. (KJK-KERSZÖV, Budapest, 2002.) 29-37. o., 104-116. o., 124-133. o.
10. Sántha Ferenc: A jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi jogkövetkezményekről. Jogtudományi Közlöny, 2000/6., 234-236. o.
11. Zlinszky János: Római Büntetőjog (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.) 34. o.

II. Internetes források

1. www.ksh.hu
2. <http://jesz.ajk.elte.hu>

III. Jogforrások, egyéb

1. 2001. évi CIV törvény
2. 2001. évi CIV törvény indoklása
3. 58/1997. (XI. 5.) AB határozat
4. Az Európai Közösség pénzügyi érdekeinek védelméről szóló konvenció második jegyzőkönyve

---

[1] A Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának IV. évfolyamos, nappali tagozatos hallgatója (témavezető: Dr. Madai Sándor, egyetemi tanársegéd)

[2] Lévai Ilona: Societas delinquere non potest avagy egy jogelv revíziója. Magyar Jog 1994/6. 369.o.

[3] Nagy Gábor: A jogi személy büntetőjogi felelősségének kialakulása az angolszász államokban. Kriminológiai Közlemények Különkiadása Bp. 2001. 155. o.

[4] Sántha Ferenc: A jogi személy büntetőjogi felelőssége (KJK-KERSZÖV, Bp., 2002.) 31.o.

[5] Sántha Ferenc: A jogi személy büntetőjogi felelőssége (KJK-KERSZÖV, Bp., 2002.) 31-33. o.

- [6] Nagy Gábor: A jogi személyek büntetőjogi felelőssége a francia jogrendszerben. *Bírák Lapja* 1995/2-4. 91.o.
- [7] Sántha Ferenc: A jogi személy büntetőjogi felelőssége, (KJK-KERSZÖV, Bp., 2002.) 33-34.o.
- [8] Lévai Ildikó: *Societas delinquere non potest* avagy egy jogelv revíziója. *Magyar Jog* 1994/6. 375.o.
- [9] Csizmadia A. -Kovács K.- Asztalos L: *Magyar állam- és jogtörténet* (Nemzeti Tankönyvkiadó Bp., 2003.), 244.o.
- [10] 58/1997. (XI. 5.) AB határozat
- [11] Sántha Ferenc: A jogi személy büntetőjogi felelőssége (KJK-KERSZÖV, Bp., 2002.) 34-37.o.
- [12] Lévai Ildikó: *Corpus Iuris Europae*. Európai büntetőjog és ügyészség az EU pénzügyi érdekeinek védelmére? *Európai Tükör* 1998/ 8. 65-66.o.
- [13] Ebben az esetben a megkereső állam jogsegélykérelemmel fordul a másik államhoz, ami belső joga alapján dönt. Hátránya nemcsak a sok felelősség, hanem a lassú ügyintézés is.
- [14] Pl.: az uniós támogatásokkal való visszaéléssel szemben.
- [15] Az Európai Közösség pénzügyi érdekeinek védelméről szóló konvenció második jegyzőkönyve, 3. cikk
- [16] Sántha Ferenc: A jogi személy büntetőjogi felelőssége (KJK-KERSZÖV, Bp., 2002.) 111-112. o.
- [17] Fantoly Zsanett: A jogi személyek büntetőjogi felelősségének megítélése az Európai Unióban. *Jogelméleti Szemle* 2001/4. 2. o.
- [18] Fantoly Zsanett: A jogi személyek büntetőjogi felelősségének megítélése az Európai Unióban. *Jogelméleti Szemle* 2001/4. 2-3. o.
- [19] Lévai Ildikó: *Corpus Iuris Europae*. Európai büntetőjog és ügyészség az EU pénzügyi érdekeinek védelmére? *Európai Tükör* 1998/ 8. 80. o.
- [20] Fantoly Zsanett: A jogi személyek büntetőjogi felelősségének megítélése az Európai Unióban. *Jogelméleti Szemle*, 2001/4. 4. o.
- [21] Lévai Ildikó: *Corpus Iuris Europae*. Európai büntetőjog és ügyészség az EU pénzügyi érdekeinek védelmére? *Európai Tükör* 1998/ 8. 77. o.
- [22] Sántha Ferenc: A jogi személy büntetőjogi felelőssége (KJK-KERSZÖV, Bp., 2002.) 106. o.
- [23] Fantoly Zsanett: A jogi személyek büntetőjogi felelősségének megítélése az Európai Unióban. *Jogelméleti Szemle* 2001/4.6-7. o.
- [24] Fantoly Zsanett: A jogi személyek büntetőjogi felelőssége Btk-ba történő bevezetésének szükségességéről. *Jogelméleti Szemle* 2001/2. 3. o.
- [25] www.ksh.hu (utolsó belépés időpontja: 2007. 07. 25.)
- [26] Sántha Ferenc: A jogi személy büntetőjogi felelőssége (KJK-KERSZÖV, Bp., 2002.) 91-92.o
- [27] 2001. évi CIV. törvény indoklása
- [28] Pl.: USA
- [29] Sántha Ferenc: A jogi személy büntetőjogi felelőssége (KJK-KERSZÖV, Bp., 2002.) 93-94. o.
- [30] 2001. évi CIV. törvény indoklása
- [31] 2001. évi CIV. törvény indoklása.
- [32] Ha a jogi személyt bűncselekmény leplezésére hozták létre.
- [33] 2001. évi CIV. törvény 4§ (3)
- [34] 2001. évi CIV. törvény indoklása
- [35] 2001. évi CIV. törvény indoklása
- [36] Ezt a jelenséget nevezi az amerikai szakirodalom az „elrettetés csapdájának”.

[37] Sántha Ferenc: A jogi személy büntetőjogi felelőssége (KJK-KERSZÖV, Bp., 2002.) 127. o.

[38] Sántha Ferenc: A jogi személy büntetőjogi felelőssége (KJK-KERSZÖV, Bp., 2002.) 125. o.

[39] Sántha Ferenc: A jogi személyekkel szemben alkalmazható büntetőjogi jogkövetkezmények, Jogtudományi Közlöny, 2000/6., 234-236. o.

[40] Pl. a közbeszerzésekről szóló 1995. évi XL. törvény (jelenleg a 2003. évi CXXXIX. törvény), és a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény

[41] 1999. évi CXX. törvény